H. Poeze

Korte Signaleringsen

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, Old Javanese texts and culture 157 (2001), no: 1, Leiden, 227-233

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

HARRY A. POEZE

Korte Signaleringen

Liesbeth Dolk (red.), *Atjeh; De verbeelding van een koloniale oorlog*. Amsterdam: Bert Bakker, 2001, 224 pp. ISBN 90.351.2296.8. Prijs f 39,50.

Esther Captain, Marieke Hellevoort en Marian van der Klein (red.), *Vertrouwd en vreemd; Ontmoetingen tussen Nederland, Indië en Indonesië*. Hilversum: Verloren, 2000, 279 pp. ISBN 90.6550.622.5. Prijs f 35.

J. van Dulm, W.J. Krijgsveld, H.J. Legemaate, H.A.M. Liesker, G. Wijers en E. Braches, *Geïllustreerde atlas van de Japanse kampen in Nederlands-Indië 1942-1945*. Purmerend: Asia Maior, 2000, 224 pp. ISBN 90.74861.17.2. Prijs f 79,50.

Mariska Heijmans-van Bruggen (samenstelling), *De Japanse bezetting in dagboeken; Vrouwenkamp Ambarawa 6*. Amsterdam: Bert Bakker, 2001, 391 pp. ISBN 90.351.2230.5. Prijs f 49,50.

Willy Meelhuijsen, *Revolutie in Soerabaja, 17 augustus – 1 december 1945*. Zutphen: Walburg Pers, 2000, 304 pp. ISBN 90.5730.133.4. Prijs f 59,50.

C. Fasseur, *De leeuw en de Cheshire kat; Engeland, Nederland en de dekolonisatie van Indonesië 1945-1949*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 1999, 17 pp. [Mededelingen Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks 62-9.] ISBN 90.6984.272.6. Prijs f 20.

Louis Zweers, *De crash van de Franeker; Een Amerikaanse persreis naar Nederlands-Indië in 1949*. Amsterdam: Boom, 2001, 171+16 pp. ISBN 90.5352.640.4. Prijs f 34,50.

Yatun L.M. Sastramidjaja, *Dromenjagers in Bandung; Twintigers in het moderne Indonesië*. Amsterdam: Het Spinhuis, 2000, xiii+127 pp. ISBN 90.5589.167.3. Prijs f 32,50.

De Atjehoorlog (1873-1903, met nog de nodige geweldsuitbarstingen nadien) was de grootste en langdurigste koloniale oorlog die Nederland ooit voerde, en werd dankzij de omstreken samenwerking van de militair J.B. van Heutsz en de islamoloog C. Snouck Hurgronje tot een succesvol einde gebracht, ten

koste van honderdduizend doden. De bundel *Atjeh; De verbeelding van een koloniale oorlog* bevat tien bijdragen van negen auteurs en vormt de uitwerking van een lezingendag van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde. De bundel beoogt een inzicht te verschaffen in en overzicht van de beeldvorming in Nederland en Indië over die oorlog, die de Nederlandse publieke opinie zeer beroerde. Dat bleek in de pers, in karikaturen, romans en populaire liedjes. Martin Bossenbroek geeft een korte schets van het historische kader, waarna Gerard Termorshuizen de persreacties op de eerste expeditie van 1873 inventariseert, met alle polemieken en persdelicten die daarbij hoorden. Bert Paasman levert de origineelste bijdrage met een analyse van door hem opgespoorde populaire liedjes over de oorlog – en als bijlage zijn de volledige teksten van 23 liedjes opgenomen. Koos van Weringh bespreekt en toont de spotprenten. Karel Steenbrink vertelt over de rol van Snouck in de oorlog en het huidige, positieve Indonesische oordeel over hem. Verbazing daarover deelt hij met Henk Maier, die laat zien dat latere Indonesische auteurs over de Atjehoorlog zich nogal kritiekloos baseerden op het werk van de onversneden koloniaal H.C. Zentgraaff. Madelon Székely-Lulofs schreef twee romans over de oorlog. Karin Peterson inventariseert de receptie van die boeken: voorzover niet genegeerd werden zij meestal negatief besproken. Székely's *De hongertocht* werd in 1996 bewerkt tot een dure televisiefilm: *In naam der koningin*. Albert Trouwborst kijkt daarbij naar overeenkomsten en verschillen. Peter van Zonneveld sluit de bundel af met een verslag van het naleven van Van Heutsz, dat hem – inmiddels tot mythische proporties opgeblazen – een omstreden monument opleverde in Amsterdam. Als geheel is dit een aangenaam leesbare bundel van soms te korte stukken met deels nieuwe informatie op basis van vaak uitgebreid onderzoek.

Vertrouwd en vreemd is de twaalfde jaarlijkse uitgave van 'Tipje van de sluier', van de Vereniging voor Vrouwengeschiedenis, dat deze maal een bonte verzameling van opstellen bevat, waarin de rol en positie van vrouwen in Nederlands-Indië en Indonesië – Europees, Indo-Europees en Indonesisch – centraal staan. De negentien stukken zijn naar vijf thema's gerangschikt: familie en liefde; arbeid; onderwijs, missie en zending; politiek en vrouwenbeweging; en de periode na 1942. Elsbeth Locher-Scholten leidt de thema's beknopt in, waarna zeer diverse opstellen volgen (van elf vrouwen en zes mannen): over de vrouw als arbeider en ondernemer, haar rol in de bellettrie, als missiezuster. Ook zijn biografische stukken opgenomen over de kruiden-geneeskundige mw. Klöppenburg-Versteegh, over Kartini, over Charlotte Jacobs, die als eerste vrouw een apotheek in Batavia leidde en zich inzette voor vrouwenkiesrecht. Zij was een zuster van Aletta Jacobs, over wie verslag wordt gedaan van haar reis door Indië in 1912. Hun actie leidde mede

tot de benoeming van het eerste vrouwelijke Volksraadlid, mw. C.H. Razoux Schultz-Metzer, in 1935. Haar – gematigde – opstelling daar is eveneens vastgelegd in deze bundel. Een geheel ander onderwerp vormen de verzetsactiviteiten van Indonesische studentes in Nederland tijdens de Duitse bezetting. Tot slot wordt de inburgering in Nederland van de gerepatrieerde Indische Nederlanders kritisch gezien en wordt gespeculeerd over de toekomst van de Indische identiteit in Nederland. Een flink deel van de bijdragen vat onderzoek samen waarvan eerder in doctoraalscriptie of artikel is verslag gedaan. Illustratief voor het bonte gehalte van de bundel zijn de twee fictionele verhalen die het bijbehorende thema verhelderen. In een fotokatern, tenslotte, mochten zestien mensen met een Indische 'connectie' hun favoriete tempo-doeloe-foto afdrucken en kort daarover vertellen. Variatie en onderwerpen te over dus. Door het hierdoor toegemeten korte bestek gaat dat ten koste van de diepgang. Maar het resultaat is interessant en aantrekkelijk, gepresenteerd in een verzorgde uitvoering met vele illustraties.

Na de bezetting van Nederlands-Indië maakte de Japanse overwinnaar negentigduizend krijgsgevangenen – Nederlanders, Indonesiërs, Britten, Amerikanen en Australiërs. De Indonesiërs werden grotendeels spoedig vrijgelaten; de anderen bleven gevangen, en werden, tegen de oorlogsregels in, op grote schaal ingezet bij de aanleg van spoorlijnen (in Birma/Thailand en op Sumatra) en vliegvelden, vaak buiten Indië. Twintig procent van hen kwam om. Geleidelijk werden ook de Europese burgers opgesloten, in steeds grotere kampen en onder steeds slechtere omstandigheden. Tot slot waren dat er honderdtienduizend, van wie twaalf procent overleed.

De grootformaat uitgave *Geïllustreerde atlas van de Japanse kampen in Nederlands-Indië 1942-1945* verschaft in twintig bladzijden (twee koloms in kleine druk) allereerst een algemeen beeld van het Japanse interneringsbeleid en de omstandigheden in de kampen. Daarna volgen gegevens over circa 530 interneringsoorden, van die voor opvang van enkelen voor een paar weken tot grote verzamelkampen voor duizenden vrouwen en kinderen of mannen. Van vrijwel alle 'kampen' wordt de situering op gedetailleerde gekleurde kaarten aangegeven, met vaak daarbij nog plattegronden en (lucht)foto's. Allerlei basisgegevens worden verschaft over data, aantallen, namen, transporten en slachtoffers. De ordening is per regio.

Dit boek is het resultaat van voorbeeldig en langdurig speurwerk door velen. Een schat aan onbekende gegevens is hier voor het eerst vastgelegd. Het is daarmee een onontbeerlijk naslagwerk over de Japanse kampen, dat met de studies van Van Velden en Van Witsen tot de standaardwerken over dit onderwerp zal gaan behoren.

Onderdeel van het Historical Research Program on the Relations between

Japan and the Netherlands is het door het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) uitgevoerde project *De Japanse bezetting in dagboeken*. Dagboeken vormen een van de weinige bronnen waaruit een beeld kan worden verkregen van het dagelijks bestaan in de Japanse interneringskampen voor de Europese bewoners van Nederlands-Indië. Het NIOD stelt zich ten doel over afzonderlijke kampen, zowel van burgers als krijgsgevangenen, de overgeleverde dagboeken bijeen te brengen – uit de eigen uitgebreide collectie. Met zes dagboeken uit het Midden-Javaanse Ambarawa 6, een kamp voor vrouwen en kinderen, waarin van december 1942 tot begin december 1945 maximaal 3500 mensen werden opgesloten, opent deze serie. Onvermijdelijk dringt zich de vergelijking op met de van 1989 tot 2001 in veertien delen verschenen dagboeken (*Noord-Sumatra in oorlogstijd*) die op Noord-Sumatra waren bijgehouden tijdens de Japanse bezetting. Deze waren per kamp chronologisch geordend. Het bronnenmateriaal dat zo is ontsloten is door zijn omvang moeilijk toegankelijk. Voor dat ernstige bezwaar heeft deze nieuwe reeks een oplossing gevonden: de dagboeken zijn op veertien thema's geïndexeerd. Die thema's krijgen alle een eigen hoofdstuk, waarin alle informatie daarover uit de diverse dagboeken chronologisch wordt afgedrukt. Tot die thema's behoren transporten en huisvesting, kamporganisatie, behandeling door de Japanners, voeding, werkzaamheden, gezondheid, ontspanning, verwachtingen en stemmingen, onderlinge verhoudingen, contacten buiten het kamp, oorlogsverloop, de bekendmaking van het einde van de oorlog en incidenten, zoals in Ambarawa de recrutering van jonge vrouwen voor dwangprostitutie en een opstand van Koreaanse bewakers tegen hun Japanse superieuren. Deze opzet, die ook in volgende delen zal worden gehanteerd, werkt goed, hoewel nieuwe informatie over het reeds vele malen beschreven kampleven niet hoeft te worden verwacht. De inleiding van 35 bladzijden verschaft op passende wijze de nodige achtergrondinformatie over kamp en dagboekschrijfters. Noten, woordenlijsten en registers ronden deze uitgave naar behoren af. Slechts enkele vragen blijven: zijn de dagboeken nu in hun geheel, over de thema's verdeeld, gepubliceerd, of is er geselecteerd? Het verbaast dat niet wordt verwezen naar andere, reeds verschenen publicaties met kampherinneringen aan Ambarawa 6. En dan is het opmerkelijk dat dit boek als aantal overleden slachtoffers in het kamp een cijfer van 117 noemt, terwijl de eerder besproken *Atlas* het op 134 houdt. Deze laatste noemt ook een maximaal aantal geïnterneerden van 4090 – vijftien procent meer dan de samenstelster van *Ambarawa 6*.

In de schemerperiode na de Japanse capitulatie en voor de landing van geallieerde troepen kreeg de op 17 augustus 1945 uitgeroepen Republiek Indonesia de kans zich te vestigen. In de grote Oost-Javaanse havenstad en marinebasis Soerabaja ontstond al spoedig een gespannen situatie, waarbij

de gedemoraliseerde Japanse troepen; uit de kampen terugkerende Nederlanders, die hun oude posities weer wilden innemen, en zelfbewuste Indonesiërs, met radicale jongeren die de overhand kregen op meer bezadigde Indonesische bestuurders, een explosief mengsel vormden. Begin oktober droeg de Japanse strijdmacht, geconfronteerd met een in getal oppermachtige Indonesische tegenstander, zijn wapens over. De landing op 25 oktober van Britse troepen leidde na ontactische uitlatingen en daden van die zijde tot massaal volksverzet, dat leek te resulteren in het verjagen van de Britten uit Soerabaja. De komst van president Soekarno, en de door hem bewerkstelligde wapenstilstand, behoedde hen voor die smadelijke aftocht. De dood van de Britse commandant Mallaby op 30 oktober was voor de Britten een niet te accepteren affront. Een grote militaire macht werd naar Soerabaja gestuurd en trok er op uit om de Republikeinse troepen te verslaan. In een operatie die drie weken duurde, werd de stad veroverd, of wat er van over was. In de Indonesische Revolutie staat Soerabaja voor het heftigste volksverzet tegen de terugkeer van de koloniale verhoudingen. Voor de Britten vormde het een bewijs van de brede steun voor de Republiek; in hun verdere optreden telde die ervaring mee. De Republiek kon trots zijn op dit verzet, hoezeer ook de regering in Djakarta verlegen was met deze krachten die ze niet kon beteugelen. Voor de Nederlandse beleidsmakers, die niet ter plekke waren, viel Soerabaja te vroeg om daaruit lessen te trekken.

Meelhuijsen (1928) was ooggetuige van de strijd in Soerabaja. In *Revolutie in Soerabaja* verschaft hij een feitelijk, chronologisch verslag over de periode 17 augustus-1 december 1945: de vestiging van het Republikeinse gezag, het penibele lot van de Nederlandse ex-kampbewoners en de Brits-Indonesische strijd. Hij heeft uitvoerig Indonesischtalige bronnen gebruikt en poogt uit de vaak tegenstrijdige informatie de juiste gang van zaken te reconstrueren. Hij vermeldt daarbij vele onbekende details, ook met behulp van de uitvoerige vertaalde citaten. Meelhuijsen heeft een opmerkelijk boek geschreven, waarin – en daarmee wijkt hij wel zeer af van de hoofdstroom van publicaties van Nederlanders met Indische achtergrond – zijn sympathie bij de Indonesische zijde ligt. Zijn boek is van historisch belang door zijn feitenverslag; van het grotere kader en diepere analyse houdt hij afstand. Het is slechts jammer dat hij niet meer ruimschoots van archiefmateriaal heeft gebruikgemaakt.

In een rede voor de Afdeling Letterkunde van de KNAW in maart 1999, vijftig jaar na de Nederlandse soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië, behandelde C. Fasseur in vogelvlucht in *De leeuw en de Cheshire kat* de Britse visie op en bemoeienis met de Indonesische dekolonisatie. Die bemoeienis was in 1945 en 1946 zeer groot, toen Britse troepen de geallieerde bezettingstaak in Indonesië vervulden. Hun bevelhebber Mountbatten zag duidelijk dat het Indonesische onafhankelijkheidsstreven onstuitbaar was, en handelde daar-

naar. Zijn ervaringen in Brits-Indië speelden daarbij ook een rol. Voor de Nederlandse beleidsmakers ging dit alles nog veel te ver. Het zou nog een paar jaren duren voor zij door schade en schande die les ook had geleerd. De Britten waren toen al lang naar huis, en hadden nadien zich afzijdig gehouden – Nederland was immers een belangrijke Europese bondgenoot. Zij hadden de tekenen des tijds wel begrepen, en helaas, verzucht Fasseur tot slot van zijn heldere rondgang, waren zij niet bij machte Nederland van hun beter inzicht te overtuigen.

In het verloop van het Indonesische dekolonisatieconflict werd de rol van de Verenigde Staten steeds groter. In de loop van 1948 leek de sympathie van de overheid te verschuiven van Nederland naar de Republiek Indonesia. Daar aan waren wellicht ook Amerikaanse journalisten in Indonesië debet, die in het algemeen welwillend berichtten over het onafhankelijkheidsstreven in de archipel. De Amerikaanse publieke opinie, en de overheid, werden daardoor zeker in anti-Nederlandse zin beïnvloed, tot grote ergernis van de Nederlandse autoriteiten in Batavia en Den Haag. Na de Tweede Politieke Actie van december 1948 huurde Nederland voor veel geld een publiciteitsbureau in dat de negatieve beeldvorming moest bestrijden. Onderdeel van de campagne was ook de uitnodiging aan vijftien vooraanstaande journalisten voor een bezoek aan Indonesië. In juni en juli 1949 reisden zij rond. Uit hun eerste berichten was af te leiden dat zij een pro-Nederlandse opstelling kozen, geen vertrouwen hadden in de Republiek Indonesia en voortgezette Nederlandse invloed zagen als een waarborg tegen het oprukkende communisme. Op hun terugreis met een KLM-toestel verongelukten dertien van hen bij Bombay. Gunstige gevolgen voor de Nederlandse positie, dankzij een omslag in de Amerikaanse publieke mening, bleven zo uit.

In *De crash van de Franeker; Een Amerikaanse persreis naar Nederlands-Indië* beschrijft Louis Zweers dit zo dramatische geëindigde bezoek, gevat in het kader van de Amerikaanse berichtgeving over Indonesië. Op basis van uitputtend onderzoek in archieven, literatuur en via enkele interviews geeft hij een helder, gedetailleerd beeld van dit persbezoek en de omstandigheden van de vliegcrash. Zijn 'onthulling' dat de crash het gevolg van sabotage was – door Indiase agenten die daarmee hun Indonesische vrienden van dienst waren en tevens wraak namen voor het neerschieten boven Djokja in juli 1947 door Nederlandse militaire vliegtuigen van een Indiaas toestel – blijft overigens aan heel wat twijfel onderhevig.

Dromenjagers in Bandung is de bewerkte doctoraalscriptie van de Amsterdamse studente Yatun Sastramidjaja over het leven van welvarende jongeren in het moderne Indonesië, tijdens wat het laatste jaar van Soeharto's Nieuwe Orde zou blijken te zijn. Sastramidjaja's Indonesische afkomst, contacten en

taalkennis verschaffen haar een unieke entree in het jongerenmilieu van Bandung. Een half jaar lang trok zij met deze jongeren op. In een onderdrukkend politiek klimaat en bij een nadruk op economisch succes kiest een deel van de jeugd voor een eigen exclusieve wereld, die schijnbaar wordt bepaald door een ongebreidelde jacht op materiële welvaart, maar die voor een deel ook een alternatieve cultuur is, met een eigen 'life style' en dromen van openheid en vrijheid, waarin de frustraties over het politieke regime een uitlaatklep vinden. Tot die eigen cultuur behoren eigen normen (*bergaul*) en een eigen subtaal (*bahasa gaul*), anders ingevuld dan het streven naar *gengsi* (prestige), dat als kenmerkend voor de Nieuwe Orde werd beschouwd. De wanhoop en onvrede leiden ook tot wijdverbreide hypocrisie, een vlucht in drugs en seks en (semi-)criminele activiteiten.

Sastramidjaja verschaft de levensverhalen van een aantal van haar Bandungse kennissen, die een overtuigende illustratie vormen van haar analyse van deze subcultuur, die tegelijkertijd een produkt van en een reactie op het heersende regime was.

Dit is een bijzonder boekje over een nauwelijks bestudeerd onderwerp, met nieuwe gegevens en gezichtspunten. Door de val van Soeharto is het van zijn actuele waarde ontdaan – wel slaagt de auteur erin de lezer benieuwd te maken naar de ontwikkeling van de jeugd onder nieuwe democratische verhoudingen. In menig opzicht is het boekje een pendant van Lizzy van Leeuwens *Airconditioned lifestyles; Nieuwe rijken in Jakarta* – en beider uitgever benadrukt dat in de omslagontwerpen. Toch is er veel verschil. De eisen die een doctoraalscriptie stelt brengen Sastramidjaja tot theoretische uitweidingen ten koste van verslagen uit de praktijk, en haar sympathie voor haar Bandungse vrienden lijkt haar kritisch vermogen enigszins te hebben aangetaast – in Van Leeuwens verslag was dat anders.